

Hester 5:20

Ulricehamns socken och kommun

Arkeologisk utredning

Hester 5:20

Ulricehamns socken och kommun

Arkeologisk utredning

Caj Carlstein och Magnus von der Luft

Hester 5:20, Ulricehamns socken och kommun
Arkeologisk utredning

Rapport 2018:13

© Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ 2018

Fastighet: Hester 5:20, Ulricehamns socken och kommun, Västra Götalands län

Länsstyrelsebeslut dnr: 431-42020-2017

Belägenhet i SWEREF 99 TM: Norr 6407200 m, Öst 406850 m

Höjd över havet: cirka 250-270 meter

Beställare: Ulricehamns kommun

Projektnummer: G1802

Projektansvarig: Lillemor Olsson Gustafsson

Fältansvarig: Magnus von der Luft

Övrig personal: Caj Carlstein

För personalens meriter hänvisas till Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativs hemsida

Fältarbetstid: 2018-06-04 - 2018-06-05

Undersökningsområdets storlek: 20 000 m²

Arkiv: Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen

Omslagsbild: Vy över undersökningsområdet inom vilket gården Herralyckan är belägen. Foto mot väster.

Topografisk grundkarta samt plankarta: Tillhandahållen av beställaren

Övriga kartor och situationsplaner: Framställda av Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ med data från

FMIS och Lantmäteriet (medgivandeavtal © Lantmäteriet Dnr R50321710_140001)

Redigering och layout: Sara Lyttkens, Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ

Tryck: Nordbloms Trycksaker AB, Hamburgsund

Sökord: Ulricehamn, Hester, Herralyckan, boplatsgrop, brunn, hägnad

Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ

Slakthusgatan 8 A

415 02 GÖTEBORG

www.riogbg.se

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Utredningsområdet.....	6
Tidigare fynd och undersökningar.....	6
Syfte.....	6
Metod.....	6
Kart- och arkivstudier.....	6
Fältarbete.....	9
Fynd.....	12
Tolkning.....	12
Antikvarisk bedömning.....	13
Källor.....	14
Bilagor.....	15

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Bilaga 2. Anläggningsbeskrivningar

Figur 1. Översiktskarta med utredningsområdet markerat (ring). Skala 1: 1 000 000.

Hester 5:20

Ulricehamns socken och kommun

Arkeologisk utredning

Sammanfattning

Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ har på uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län utfört en arkeologisk utredning vid Herralyckan, Ulricehamns socken och kommun. Utredningsområdet är cirka 20 000 kvadratmeter stort och beläget inom fastigheten Hester 5:20. Området utgörs till största del av åker- och ängsmark. Utredningsområdet innehåller även den äldre gårdsbebyggelsen Herralyckan och området har fram i sen tid brukats som plantskola.

Inför utredningens fältarbete genomgicks äldre kart- och arkivmaterial i syfte att studera tidigare historiskt markutnyttjande. Under utredningen inventerades området och därefter upptogs 26 schakt med grävmaskin. Samtliga schakt genomgicks med metalldetektor.

Endast i ett schakt, beläget i den nordvästra delen av området, påträffades en förhistorisk anläggning, G1802:1 (A2001 i S1019). Anläggningen undersöktes, dokumenterades och provtogs för eventuell datering. Anläggningen tolkades som en grop och var 1,10x1,05 meter stor och 0,25 meter djup. Utöver denna anläggning påträffades i matjordslagret i S1013 ett spånliknande flintavslag.

I samband med inventeringen registrerades två brunnar (G1802:2-3), två hägnader i form av stenmurar (G1802:4-5) och ett sentida röjningsröse (G1802:6).

Efter genomförd utredning har G1802:1-6 erhållit fornlämningsnummer av FMIS. De nya beteckningarna framgår av nedanstående tabell. Ulricehamn 271 är i FMIS registrerad som fornlämning men är att betrakta som undersökt och borttagen. Ulricehamn 272-276 är registrerade som övriga kulturhistoriska lämningar.

G1802:1	Grop	Ulricehamn 271
G1802:2	Brunn	Ulricehamn 274
G1802:3	Brunn	Ulricehamn 276
G1802:4	Hägnad	Ulricehamn 273
G1802:5	Hägnad	Ulricehamn 272
G1802:6	Röjningsröse	Ulricehamn 275

Utredningsområdet

Utredningsområdet är cirka 20 000 kvadratmeter stort och beläget inom fastigheten Hester 5:20, Ulricehamns socken och kommun (figur 1 och 2). Området utgörs till största del av åker- och ängsmark. Utredningsområdet innehåller även den äldre gårdsbebyggelsen Herralyckan och området har fram i sen tid brukats som plantskola (figur 3 och 4).

Direkt öster om utredningsområdet rinner en bäck mot nordväst som sedan viker av västerut (i delvis kulverterad form) norr om den aktuella ytan, för att lite senare ansluta till Ätran strax före dess utlopp i Åsunden.

Inom utredningsområdet återfinns inga kända fornlämningar (FMIS 2018). Direkt norr om utredningsområdet (cirka 25 meter norrut och i anslutning till ovan nämnda bäck) återfinns dock en fyndplats för en tunnackig yxa (Ulricehamn 108:1). Utöver denna fyndplats ligger kända fornlämningar på ett något större avstånd (cirka 750-1000 m), och utgörs av en stensättning (Ulricehamn 74:1), fossil åkermark (Ulricehamn 86:1), ett röjningsröse (Ulricehamn 63:1), stadslager från den medeltida staden Bogesund (Ulricehamn 65:1), en tjärdal (Ulricehamn 74:2), och lämningarna efter ett sågverk (Ulricehamn 242).

Tidigare fynd och undersökningar

Inom det aktuella utredningsområdet har inga tidigare arkeologiska undersökningar genomförts.

Syfte

Utredningen syftade till att ta reda på om någon okänd fornlämning berördes av aktuellt arbetsföretag. Den arkeologiska utredningen skulle även avgränsa eventuella fornlämningar mot exploateringsytan. Efter utredningen skulle alla lämningar inom området vara kända och bedömda avseende antikvarisk status. För lämningar som kan ha tillkommit i anslutning till tidsgränsen 1850 har grunden för antagandet om tid för tillkomst angetts.

Metod

Inledningsvis studerades äldre kart- och arkivmaterial i syfte att urskilja äldre bruk och strukturer inom utredningsområdet. I inledningsfasen av fältarbetet genomfördes en inventering för att identifiera eventuella gravar, historiska lämningar och potentiella boplatslägen. Därefter togs schakt upp grävmaskin. Dessa förlades med hänsyn till topografin och till iakttagelser gjorda under inventeringen. Samtliga schakt genomgicks med metalldetektor.

I det fall nya fornlämningar påträffades inriktades schaktningen på att avgränsa dessa inom utredningsområdet. Alla schakt och anläggningar mättes in med RTK-GPS. Schakten dokumenterades med beskrivning och fotografi. Anläggningar fotograferades i plan. Framkomna anläggningar snittades och dokumenterades i profil med ritning, beskrivning och fotografi. Fyndmaterial separerades utifrån iakttagen kontext. Flintmaterialet har sorterats med stöd av "Sorteringsschema för flinta" (Andersson et al. 1978).

Kart- och arkivstudier

Utredningsområdet är beläget i Ulricehamns socken och historiskt sett tillhörigt Ulricehamns stads ägor. Idag är det beläget inom stamfastigheten Hester och inom denna fastighet är gården Herralyckan belägen. Ulricehamn hette fram till år 1741 Bogesund. Bogesund är som ortnamn känt sedan 1320. Hester är känt sedan 1542, då i Vists socken. Herralyckan är känd sedan 1808.

På karta över geometrisk ägoavmätning från 1642 ses utredningsområdet, samt övriga delar av Bogesunds stads ägor (Lantmäteriet 2018a). Området karaktäriseras som skönvallsäng och i det västligaste hörnet av utredningsområdet återfinns en åkeryta. På karta över delning av skog från 1807 är utredningsområdet betecknat som del av stadens odala åker (Lantmäteriet 2018b). På kartan ses även en väg i området som ansluter till läget för dagens gata Herralyckedreven. På en litografi från Ljunggrens atlas från 1856 ses åter utredningsområdet och ovan nämnda väg. På kartan är även två byggnader, benämnda Herrelyckan, markerade inom utredningsområdet (Lantmäteriet 2018c).

Figur 2. Utredningsområdets läge i förhållande till Ulricehamns tätort. Skala 1:10 000.

Figur 3. Utredningsområdet med närbelägna fornlämningar. Skala 1:1 500.

Figur 4. Skylt från Herralyckans plantskola. Foto mot söder.

Fältarbete

Inledningsvis genomfördes en okulär besiktning av undersökningsområdet (bilaga 2 och figur 5). Vid denna inventering påträffades två brunnar (G1802:2-3), två hägnader i form av stenmurar (G1802:4-5) och ett röjningsröse (G1802:6).

Brunnen G1802:2 var belägen strax norr om boningshuset för gården Herralyckan och strax väster om den tillhörande ladugården. Brunnen var delvis igenfylld och rund till formen. Insidan var stenkäddad med rundade, 0,2-0,25 meter stora, stenar. Brunnen var 0,9 meter i diameter i innermått och 0,3 meter djup (figur 5 och 6).

Strax öster om boningshuset och strax söder om den tillhörande ladugården påträffades ytterligare en igenlagd brunn, G1802:3 (figur 5 och 7). Brunnen hade en stenkäddad insida med 0,25-0,35 meter stora stenar. Brunnen var 1,1 meter i diameter i innermått och 0,7 meter djup. Större sten (0,7 meter i i diameter) var lagd centralt i brunnens mitt. Ett mindre, ovals röse med röjningssten låg intill och delvis över brunnens västra sida.

Stenmuren G1802:4 löpte i nordvästlig-sydöstlig riktning och var 5 meter lång inom utredningsområdet, men fortsatte vidare åt sydost (figur 5 och 8). Muren var 1,0-1,8 meter bred och 0,5-0,9 meter hög (i tre till fem skift). Muren var en bitvis mycket vällagd skalmur åt sydost, men hade ett enklare utförande och var delvis raserad åt nordväst. Muren var avgrävd i sin nordvästra ände i samband med att marken dikats ut. G1802:4 var uppförd av block vars storlek varierade mellan 0,1-0,9 meter i diameter.

Stenmuren G1802:5 utgjorde en fortsättning av ovanstående hägnad och löpte först i sydvästlig-nordöstlig riktning för att därefter vika av åt nordväst (figur 5 och 9). Stenmuren var 145 meter lång inom utredningsområdet, och uppdelad i tre delar. Muren var 1,0-1,3 meter bred och 0,6-0,7 meter hög. Den var vällagd med 0,3-0,5 meter stora stenar och med en jämn bredd och höjd utmed hela sin sträckning. Ställvis förekom partier där mindre sten (0,1 meter) kastats upp på muren. Tre öppningar fanns i muren, två i dess sydvästra del och en i nordost. Ett två meter brett dike löpte utmed murens östra sida och den följde i sin nordöstra del en aktiv fastighetsgräns.

I den nordöstra delen av utredningsområdet påträffades ett röjningsröse, G1802:6 (figur 5 och 10). Röjningsröset var 3,0 meter i diameter och 0,3 meter högt, och företrädesvis uppbyggt av mindre stenar (0,1-0,2 meter i diameter). Enstaka större block förekom, då röset låg i en blockrik miljö och delvis gick samman med den nordöstra änden av stenmuren G1802:5.

Efter avslutad inventering upptogs 26 schakt med grävmaskin (S1001-1026, bilaga 1 och figur 5). Samtliga schakt genomgicks med metalldetektor.

Endast i ett schakt, beläget i den nordvästra delen av utredningsområdet, påträffades en förhistorisk anläggning, G1802:1 (A2001 i S1019). Anläggningen undersöktes, dokumenterades och provtogs för datering. Anläggningen tolkades som en grop och var 1,10 x 1,05 meter stor och 0,25 meter djup (figur 11). Ytterligare schakt upptogs i anslutning till S1019, dock utan att ytterligare förhistoriska anläggningar eller fynd framkom.

I S1013 påträffades ett spånliknande flintavslag i matjordslagret. Inga fynd påträffades emellertid i säkra kontexter i schaktet eller i intilliggande schakt.

De båda byggnader som finns markerade på kartan från 1856 (Lantmäteriet 2018c), har eftersökts genom två schakt, S1022 och 1026. I dessa schakt framkom enbart omrörda lager, vilka skulle kunna ha uppkommit i samband med rivning av dessa byggnader eller utjämnande av mark efter rivning.

Figur 5. Utredningsområdet med schakt och den vid utredningen framkomna fornlämningen och de övriga kulturhistoriska lämningarna. Skala 1:1 500.

*Figur 6 (t.v). Ulricehamn 274
(G1802:2). Foto mot söder.*

*Figur 7 (nedan). Ulricehamn 276
(G1802:3). Foto mot sydost.*

Figur 8 (t.v). Ulricehamn 273 (G1802:4). Foto mot sydost.

Figur 9 (nedan). Ulricehamn 272 (G1802:5). Foto mot öster.

Figur 10. Ulricehamn 275 (G1802:6). Foto mot nordost.

Figur 11. Ulricehamn 271 (G1802:1). Profelfoto av den förhistoriska gropen efter undersökning. Foto mot nordnordväst.

Fynd

I samband med utredningen påträffades endast ett fynd i form av ett spånliknande avslag av flinta. Avslaget har återdeponerats i den aktuella grävenheten, S1013.

Tolkning

Undersökningsresultatet efter den aktuella arkeologiska utredningen är relativt magert. I samband med den har endast en förhistorisk anläggning i form av en grop, samt lämningar från sen historisk tid i form av två brunnar, två stenmurar och ett röjningsröse framkommit.

Gropen, G1802:1, har inte naturvetenskapligt daterats men bedöms härröra från förhistorisk tid. Inga ytterligare anläggningar påträffades i anslutning till anläggningen.

Brunnarna (G1802:2-3), stenmurarna (G1802:4-5) och röjningsröset (G1802:6), tolkas som sammanhörande med gården Herralyckan. Gården etableras under tidigt 1800-tal och vid mitten av 1800-talet har den ett annorlunda läge än i slutet av århundradet. Ingen av de ovanstående lämningarna kan med säkerhet sägas vara anlagda före 1850.

Antikvarisk bedömning

Efter avslutad utredning har sex lämningar registrerats. En grop (G1802:1) har registrerats som fornlämning och två brunnar (G1802:2-3), två hägnader (G1802:4-5) och ett röjningsröse (G1802:6) har registrerats som övriga kulturhistoriska lämningar. Gropen G1802:1 undersöktes till hälften vid utredningen och bör betraktas som undersökt och borttagen.

Efter genomförd utredning har G1802:1-6 erhållit fornlämningsnummer av FMIS. De nya beteckningarna framgår av nedanstående tabell.

G1802:1	Grop	Ulricehamn 271
G1802:2	Brunn	Ulricehamn 274
G1802:3	Brunn	Ulricehamn 276
G1802:4	Hägnad	Ulricehamn 273
G1802:5	Hägnad	Ulricehamn 272
G1802:6	Röjningsröse	Ulricehamn 275

Källor

Litteratur

Andersson, Stina; Rex Svensson, Karin och Wigforss, Johan	1978	Sorteringsschema för flinta. FYND-rapporter 1978. Göteborgs Arkeologiska Museum.
---	------	---

Digitala källor

FMIS	2018	www.fmis.raa.se
Lantmäteriverket	2018a	1642. Geometrisk ägoavmätning. O3:232-233.
Lantmäteriverket	2018b	1807. Delning av skog. O196-1:2.
Lantmäteriverket	2018c	1856. Litografi, Ljunggrens atlas. Lj-31.

Bilagor

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Alla måttangivelser är i meter.

ID	Längd x Bredd	Schaktdjup	Matjordsdjup	Kommentar
S1001	3,5x3	0,3	L1:0-0,25 Grässvål/matjord L2:0,25- Ljus grusig och sandig morän	
S1002	3x3	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Storblockig morän	
S1003	2,8x6	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	Stora block i schaktets NV del.
S1004	3,5x3	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	
S1005	3,5x3	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	
S1006	3x3	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	Ej fotat.
S1007	3,5x3	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus grusig och stenig morän.	
S1008	3,5x3	0,25	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	
S1009	3x3	0,35	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	
S1010	3,5x3	0,4	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2-Ljus, grusig och sandig morän.	
S1011	3x3	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	
S1012	3x3	0,8	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Stört i botten. L3: Ljus, grusig och sandig morän	Mycket porslin och modernt glas, tidigt 1900-tal
S1013	3,5x3	0,4	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän.	1 flinta i matjorden (spånliknande avslag). Återdeponerat i schaktet.
S1014	3x3	0,4	L1:0-0,1 Grässvål L2:0,2- Påförda massor L3: 0,2-0,35 Äldre matjordshoriont L4: 0,35-Ljus, grusig och sandig morän	
S1015	3x1,5	0,25	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och stenrik morän	
S1016	3x1,5	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	

S1017	5x3	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	
S1018	7x3	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	
S1019	24x3	0,65	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus grusig sand, med en hel del sten.	Schaktet ej fotat i sin helhet. I schaktet påträffades en anläggning, A2001.
S1020	3,5x3	0,3	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	
S1021	3x3	1	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2-0,9 Fyllnadsmassor L3: 0,9- Ljus blockrik morän.	Endast fullt djup i schaktets sydvästra del. Innehåller stora mängder keramik, porslin och glas från tidigt 1900
S1022	3x3	1,1	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2-0,9 blockrika fyllnadsmassor alternativt raseringsmassor. Ingen synlig stratigrafi eller tecken på konstruktionlayers om skulle kunna knytas till äldre byggnad. L3: 0,9- Ljus, grusig och sandig morän	
S1023	3x3	0,4	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus, grusig och sandig morän	
S1024	3x3	0,5	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus stenrik och grusig morän	
S1025	19x3	0,3-0,5	L1:0-0,2 Grässvål/matjord L2:0,2- Ljus grusig, sten och blockrik morän	
S1026	6x3	0,5-0,6	L1:0-0,3 Grässvål/matjord L2:0,3- Ljus, grusig och sandig morän	

Bilaga 2. Anläggningsbeskrivningar

Alla måttangivelser är i meter.

ID	Typ	Övrig Anläggningstyp	Beskrivning	Längd	Bredd	Djup	Form	Kommentar
A2001	Grop		Mörk, flammig fyllning av grusig sand innehållande god mängd sot och träkol. Ett tiotal stenar förekom spridda i fyllningen (storleken cirka 0,1 m, två stycken cirka 0,3 meter i diameter. Skålformad, något ojämn botten i profil.	1,1	1,05	0,25	Rund	
A2002	Övrig	Brunn	Rund igenfylld brunn. Insidan stenklädd med rundade 0,2-0,25 meter stora stenar.	0,9 i diameter i innermått.		0,3	Rund	Brunnen är belägen drygt 30 meter NV om Herralyckans befintliga boningshus och cirka 20 meter SV om sydvästra hörnet av gårdens lada.
A2003	Övrig	Brunn	Igenlagd brunn. Stenklädd insida med 0,25-0,35 meter stora stenar. Större sten (0,7) lagd centralt i brunnens mitt.	1,1 i diameter i innermått.	0,9	0,7	Rund	Ett mindre, ovalt röse med röjningssten ligger intill och delvis över brunnens västra sida.
A2004	Övrig	Stengärdesgård	Stenmur NV-SÖ riktning. Tre till fem skift hög. Bitvis mycket vällagd skalmur åt SO. Enklare utförande och delvis raserad åt NV. Muren är avgrävd i sin NV ände i samband med att marken dikats ut. Uppförd av block vars storlek varierar mellan 0,1-0,9 meter.		1,0-1,8	0,5-0,9	Linjär	
A2005	Övrig	Stengärdesgård	Stenmur NO-SV riktning. Vällagd av 0,3-0,5 meter stora stenar. Järn bredd och höjd utmed hela sin sträckning. Ställvis förekommer partier där mindre sten (0,1) kastats upp på muren. Tre öppningar finns i muren, två i dess sydvästra del och en i nordost.		1-1,3	0,6-0,7	Linjär	
A2006	Övrig	Röjningsröse	Lågt röjningsröse av företrädesvis mindre stenar (0,1-0,2) m i diameter. Enstaka större block förekommer, då röset ligger i en blockrik miljö och går samman med stengärdesgården A2005s nordöstra ände.	3 meter i diameter.		0,3	Rund	

